Ptaki Śląska 13 (2001): 41-65

Grzegorz Hebda

PTAKI LĘGOWE PARKU KRAJOBRAZOWEGO GÓR OPAWSKICH

BREEDING BIRDS OF THE GÓRY OPAWSKIE LANDSCAPE PARK

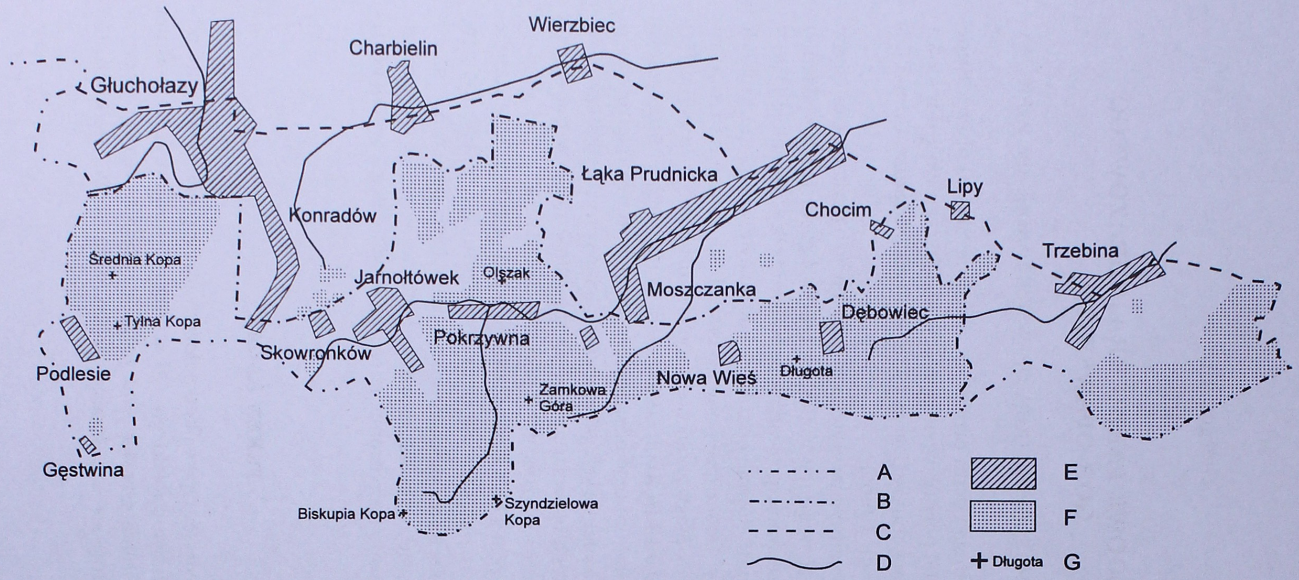
Pomimo rozwiniętego ruchu ornitologicznego na Śląsku obszar Sudetów doczekał się do tej pory niewielu opracowań. Obszerniejsze opracowania dotyczą tylko Karkonoszy (Dyrcz 1973; Flousek i Gramsz 1999) i Gór Bystrzyckich (Mikusek 1996a).

Z czasów przedwojennych wyrywkowe informacje o ptakach Gór Opawskich można znaleźć w pracy Kollibaya (1906) i Paxa (1925). Później, w latach 1980., obserwacje prowadzili tu Stawarczyk i Tomiałojć (1987). Ich dane miały jednak głównie charakter jakościowy, nie prezentując liczebności gatunków. Dostarczają one natomiast informacji na temat zasięgu pionowego i rozmieszczenia niektórych gatunków. W latach 1990-92 obserwacje prowadził tu Kopij (1994). Jest to najbardziej szczegółowa praca poświęcona ptakom tego obszaru, z podaniem danych zarówno jakościowych, jak i dla niektórych gatunków, ilościowych. Pojedynczych doniesień o ptakach tego obszaru można się doszukać także w monografii Dyrcza i in. (1991) oraz w artykułach Kopija (1991, 1994).

Celem niniejszej pracy było przedstawienie aktualnej listy awifauny lęgowej, liczebności i rozmieszczenia wybranych gatunków. Zbierano również dane o rozmieszczeniu pionowym gatunków i ich preferencji siedliskowej. Celem tej pracy było także przedyskutowanie zmian jakie zaszły w ciągu wieku, zarówno na poziomie poszczególnych gatunków jak i całego zgrupowania.

TEREN BADAŃ

Park Krajobrazowy Gór Opawskich położony jest w południowo-zachodniej części województwa opolskiego. Od strony południowej i zachodniej graniczy on z Republiką Czeską. Pod względem fizyczno-geograficznym obszar Parku znajduje się w północnej części Sudetów Wschodnich. Od

Ryc. 1 Mapa terenu badań
A – granica państwa, B – granica Parku Krajobrazowego, C – granica otuliny Parku, D – rzeki, E – tereny zabudowane, F – lasy, G – szczyty.

Figure 1. Map of the study area
A – state border, B – border of the Landscape Park, C – border of the buffer zone, D – rivers, E – urban areas, F – forests, G – peaks.

zachodu graniczy z mezoregionem Przedgórze Paczkowskie, a północna i wschodnia część Parku leży w obrębie mezoregionu Płaskowyż Głubczycki. Mezoregion Góry Opawskie zajmuje na terenie Parku około 30 km^2, graniczą od północnego-zachodu z Górami Złotymi i opadając w kierunku wschodnim ku Bramie Morawskiej. Najwyższym wzniesieniem tego pasma po polskiej stronie jest Biskupia Kopa – 889 m n.p.m. (Martynowski i Mazurski 1988; Kondracki 1994).

W granicach Parku (wraz z otuliną) znajduje się jedno miasto – Głuchołazy (16 tys. mieszkańców) oraz 14 wsi. Powierzchnia Parku wynosi 4625 ha, a otuliny 5445 ha (łącznie 10070 ha). Lasy zajmują 3444 ha, użytki rolne 5515 ha, a wody 130 ha (Urząd Statystyczny 1995). Na terenie Parku zlokalizowane są dwie kopalnie odkrywkowe: w Dębowcu i pod Jarnołtówkiem, stwarzające specyficzne warunki siedliskowe (Dubel 1993).

Cały obszar Parku wraz z otuliną należy poprzez dorzecze Nysy Kłodzkiej do lewobrzeżnego dopływu Odry. Główne cieki stanowią: Biała Głuchołaska (4,5 km długości w granicach Parku wraz z otuliną), Złoty Potok (12,2 km) i Prudnik (3,7 km). Do ważniejszych ich dopływów należą: Kletnica, Bystry (4 km) i Zamecki Potok. Prócz niewielkich stawków przeciwpożarowych na wschód od Dębowca, stawku w Trzebiny i niewielkich oczek na terenie kopalni, brak jest tu całkowicie otwartych akwenów wodnych (Martynowski i Mazurski 1988; Dubel 1993).

Według klasyfikacji Romera (1949) analizowany obszar znajduje się w obrębie typu klimatów górskich i podgórskich. Zima trwa tu 70, a lato 180 dni. Charakterystyczną cechą tego terenu są wyjątkowo łagodne zimy, podnoszące znacząco średnią temperaturę roku. Średnia liczba dni z pokrywą śnieżną w ciągu roku wynosi 76 dni. Liczba ta wzrasta wraz z wysokością do 110 dni w szczytowej części gór (Martynowski i Mazurski 1988; Dubel 1993).

W Górach Opawskich wyróżniono dwa piętra roślinności górskiej – piętro pogórza i regla dolnego. Oba piętra to potencjalnie roślinność leśna – podgórskie i górskie lasy liściaste. W wyniku działalności człowieka rzeczywista roślinność odbiega w znacznym stopniu od potencjalnej. Piętro pogórza zajmują głównie uprawy polne i łąkowe oraz sztuczne lasy. Na niewielkich powierzchniach, głównie na Olszaku i na wschód od Dębowca zachowały się naturalne lasy, reprezentujące dwa zespoły: grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum* i kwaśna dąbrowa *Luzulo-nemorosae-Quercetum*. Piętro regla dolnego (od 400 m n.p.m.) prawie całkowicie pokrywają wprowadzone przez człowieka monokultury świerkowe. Naturalne zespoły leśne, właściwe temu piętru: buczyna kwaśna *Luzulo nemorosae-Fagetum* i żyzna buczyna sudecka *Dentario enneaphylidis-Fagetum* zachowały się jedynie na niewielkich powierzchniach wzdłuż Bystrego Potoku. Trzecim typem roślinności leśnej Parku są lasy higrofilne ze związku *Alno-Padion*.

Lasy pokrywające obszar Parku wraz z otuliną występują w pięciu zwartych kompleksach. W przeważającej części są to drzewostany różnogatunkowe o złożonej strukturze wiekowo-piętrowej. Głównym ich komponentem jest świerk pospolity *Picea abies* 48,1% ogólnej powierzchni leśnej, drugie miejsce zajmuje dąb szypułkowy *Quercus robur* 19,3%, kolejne miejsca zajmują sosna pospolita *Pinus silvestris* 6,5%, buk pospolity *Fagus sylvatica* 6,4%, brzoza *Betula spp.* 5,0% i jodła pospolita *Abies alba* 4,6%. Dominującym typem siedliskowym jest las mieszany górski, zajmujący 53,7% powierzchni, 12,3% zajmuje bór mieszany górski, a udział olsu górskiego jest znikomy (Kuczyńska 1972, 1973; Dubel 1993).

MATERIAŁ I METODYKA

W niniejszej pracy zastosowano metodę atlasową (ang.: grid mapping, niem.: Rasterkartierung). Metoda ta została szeroko wykorzystana w Europie Zachodniej (np. Bauer i Heine 1992; Wink 1980, 1995). Podstawową wielkością otrzymywaną w wyniku przeprowadzanych badań metodą atlasową jest frekwencja gatunku. Jest ona definiowana jako procentowa część jaką zajmuje gatunek w całkowitej liczbie pól siatki kwadratów. Odpowiada ona prawdopodobieństwu jego występowania na powierzchni próbnej i jest zależna od zagęszczenia gatunku i jego rozmieszczenia (Tomiałojć 1971; Bezzel i Utschick 1979).

Zgodnie z założeniami metody atlasowej wszystkie kompleksy leśne Parku zostały podzielone na 104 pola. Średnia wielkość pola podstawowego wynosi 30,6 ha, a suma wszystkich pól równa się powierzchni 3179 ha, co stanowi 88,3% powierzchni leśnej Parku. Najmniejsze wyznaczone pole miało powierzchnię 22 ha, a największe 41 ha. Granice pól wyznaczano w oparciu o naturalne wydzielenia (granice oddziałów leśnych, drogi i strumienie), co umożliwiało dokładną orientację w terenie. Z metody atlasowej wyłączone zostały ptaki o nocnym trybie życia (lelek, słonka, sowy). Każde pole skontrolowano przynajmniej trzykrotnie w sezonie lęgowym. Na podstawie udziału pól, w których dany gatunek został stwierdzony, jego występowanie scharakteryzowano jedną z następujących kategorii: skrajnie nieliczny – 1% pól, bardzo nieliczny – 2-5%, nieliczny – 6-20%, średnio liczny – 21-50%, liczny – 51-80% i bardzo liczny – 81-100% (Appendix 1). Przy wyznaczaniu przedziałów korzystano ze skali liczebności zaproponowanej przez Tomiałojcia (1972).

Wspomnianą metodę atlasową stosowano jedynie dla obszarów leśnych. Pozostały obszar Parku eksplorowano w taki sposób, aby każdy wydzielony obszar, który w całości mógł być skontrolowany w ciągu jednego dnia, został skontrolowany przynajmniej dwukrotnie w ciągu sezonu lęgowego.

Podczas prowadzenia obserwacji terenowych, stwierdzenia rzadkich gatunków lokalizowano na mapach drzewostanowych w skali 1:25000, zgodnie z zaleceniami Tomiałojcia (1968, 1980). W celu wykrycia gatunków o wieczornym i nocnym trybie życia wykonano 14 kontroli. Skontrolowano także wieże kościołów w Jarnołtówku, Podlesiu, Trzebini oraz teren zamku w Łące Prudnickiej – potencjalne stanowiska płomykówki. W celu poznania rozmieszczenia pliszki górskiej i pluszcza wykonano całościowe kontrole Bystrego, Złotego Potoku oraz Białej Głuchołskiej.

W czasie trwania obserwacji terenowych posługiwano się kryteriami lęgowości przyjętymi w pracach na Polskim Atlasem Ornitologicznym.

Wysokość stanowisk w metrach nad poziomem morza odczytywano z map topograficznych i leśnych w skali 1: 25 000 i 1:10 000.

Podstawowy materiał do niniejszej pracy został zebrany podczas wielokrotnych 1-3 dniowych penetracji terenu w okresie od 8 marca do 9 lipca w roku 1995 i od 8 marca do 7 lipca w roku 1996. Ogółem w tym okresie w terenie spędzono 49 dni, a ich rozkład na miesiące był następujący: III – 9, IV – 12, V – 12, VI – 10, VII – 6.

Dodatkowo w niniejszej pracy wykorzystano także niepublikowane obserwacje innych autorów, zebrane w Kartotece Awifauny Śląska Zakładu Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego. Materiał niniejszej pracy w ten sposób wzbogacili: Zbigniew Błauciak (ZB), Janusz Zygmunt (JZ) i Jacek Rakoczy (JR), za co autor składa im serdeczne podziękowania.

PRZEGLĄD GATUNKÓW

Poniżej zaprezentowano przegląd wybranych gatunków ptaków, tworzących awifaunę lęgową Parku Krajobrazowego Gór Opawskich. Określenie liczebności gatunku w tekście, odnosi się tylko do jego występowania na obszarze leśnym, zbadanym metodą atlasową. Symbole umieszczone przed nazwami ptaków oznaczają:

* – gniazdowanie pewne;

\+ – gniazdowanie prawdopodobne;

? – gniazdowanie możliwe.

+Perkozek *Tachybaptus ruficollis*. 18 V 96 obserwowano tokującą parę na stawkach na zachód od Trzebiny. Podczas kontroli w końcu czerwca ptaków już nie obserwowano. Stanowisko to położone na wysokości 320 m n.p.m. jest jednym z wyższych na Śląsku. Gatunek nie był wcześniej podawany z terenu Parku Krajobrazowego Gór Opawskich (Kollibay 1906; Pax 1925; Dyrcz i in. 1991; Kopij 1994).

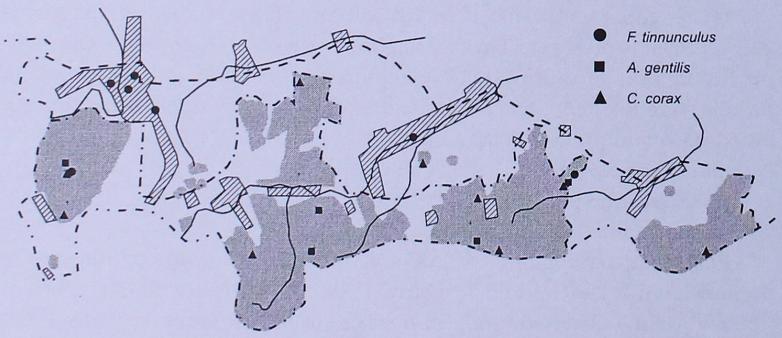
***Bocian czarny** *Ciconia nigra*. Stwierdzono nie zajęte gniazdo w oddz. 191 L-wa Pokrzywna (420 m n.p.m.). Gniazdo istniało przynajmniej od

roku 1990, a z tej okolicy był wymieniany już w latach 80. (Bednorz 1974). W wyniku przeprowadzonej wycinki drzew w roku 1992, po tym okresie nie było już zasiedlone (Wyszyński 1995). W lipcu 1995 znaleziono gniazdo z trzema młodymi w Lesie Parkowym Głuchołazów (400 m n.p.m.). Gniazdo umieszczone było na buku w rozwidlenie pnia, w 130-letniej buczynie.

***Bocian biały** *Ciconia ciconia*. Bocian biały zaczął gniazdować na terenie Gór Opawskich dopiero po roku 1938 (Kopij 1994). Po tym okresie jego liczebność systematycznie wzrastała: w latach 1974-85 rokrocznie gniazdowały 3-4 pary, w latach 1987-92 – 5-6 par (Kopij 1991, 1994), a w latach 1995-96 stwierdzono już 12 par.

+Trzmielojad *Pernis apivorus*. Prawdopodobnie lęgową parę obserwowano kilkakrotnie 5 VII 95 nad Lasem Parkowym w rejonie Podlesia (430 m n.p.m.). W tej samej okolicy para ptaków była widziana w maju 1996 (ZB). Gatunek ten był również podawany jako prawdopodobnie lęgowy przez Stawarczyka i Tomiałojcia (1987), natomiast nie został on wykazany przez Kopija (1994).

***Jastrząb** *Accipiter gentilis*. Liczebność na całym obszarze oceniono na 4-5 par (ryc. 2). Wszystkie stanowiska znajdowały się powyżej poziomicy 300 m. Dwa stanowiska były położone w borze świerkowym, pozostałe w starej buczynie i ok. 65 letniej dąbrowie. Zagęszczenie populacji przeliczone na 10 km² powierzchni leśnej wyniosło 1,1 pary. W Górach Bystrzyckich na powierzchni 225 km² (173 km² powierzchni leśnej) wykryto 13 par lęgowych, znajdując gniazda do 700 m n.p.m. (Mikusek 1996a).

Ryc. 2. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych jastrzębia, pustułki i kruka w Górach Opawskich

Fig. 2. Distribution of breeding sites of the Goshawk, Kestrel and Raven in the Opawskie Mountains

+Krogulec *Accipiter nisus*. W roku 1999 stale obserwowano krogulca w okresie lęgowym na Górze Parkowej pod Głuchołazami (JZ). Według Kopija (1994) gatunek ten nie był obserwowany na tym terenie w porze lęgowej po roku 1945.

***Myszołów** *Buteo buteo*. Średnio liczny gatunek lęgowy. Na podstawie wielokrotnych obserwacji i znalezionych gniazd, liczebność na całym obszarze oceniono na 46-50 par. Najliczniej występował w kompleksie leśnym wokół Dębowca (15 par) i na południe od Pokrzywnej (10-12). W pozostałych większych kompleksach stwierdzono po 4-7 par. Sześć par odnotowano w zadrzewieniach śródpolnych. Kopij (1994) w roku 1992 ocenił jego liczebność na 25 par, a więc dwukrotnie mniej. Wyższa liczebność w roku 1995 była z pewnością związana z gradacją gryzoni jaka miała miejsce w tamtym sezonie. Jest to wartość bardzo wysoka w porównaniu z innymi obszarami górskimi, gdzie np. w Górach Kaczawskich stwierdzono zagęszczenie 28 par/100 km^2 (Dyrcz i in. 1991). Większość stanowisk była położona do poziomicy 400 m, a 16 stanowisk ją przekraczało (4 stanowiska powyżej 500 m). Najwyżej znaleziono gniazdo na wysokości 620 m n.p.m. (masyw Biskupiej Kopy) i należy ono do najwyżej położonych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991; Mikusek 1996a).

+Orlik *Aquila pomarina*. W lipcu 1997 roku obserwowano wielokrotnie jedną parę trzymającą się lasu pod Charbielinem. Lęgu jednak nie udało się stwierdzić (ZB).

***Pustułka** *Falco tinnunculus*. W latach 1995-1996 wykryto w sumie 7 par (ryc. 2), w tym cztery pary w Głuchołazach.

?**Kobuz** *Falco subbuteo*. Obserwowany tylko dwukrotnie: 16 VI 95 spotkano ptaka na zachód od Jarnołtówka, a 17 V 96 obserwowano ptaka, który wyleciał z lasu wokół Dębowca i polował nad poligonem na południe od Lip. W większości pasm górskich należy on do bardzo nielicznych gatunków lęgowych (Dyrcz i in. 1991; Flousek i Gramsz 1999; Stój 1996).

Jarząbek *Bonasa bonasia*. Lęgowy na początku XX wieku (Kollibay 1906; Pax 1925), a w roku 1947 miały występować jeszcze 4 pary (Marchlewski 1948). Po tym okresie nie notowany.

***Kuropatwa** *Perdix perdix*. Wykryto tylko 5 par lęgowych. Kopij (1994) podaje 3 pary, z zaznaczeniem, że wynik może być zaniżony.

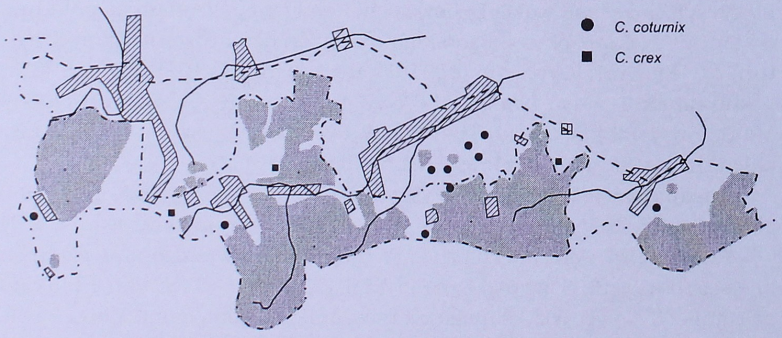
+Przepiórka *Coturnix coturnix*. W roku 1996 stwierdzona w czterech miejscach (ryc. 3): 5 ♂♂ pod Łąką Prudnicką, 1 ♂ koło Trzebini, 1 ptak na południe od Nowej Wsi, samiec z silnie zaniepokojoną samicą w uprawie buka przerośniętej wysoką roślinnością zielną koło Dębowca (350 m n.p.m.). 20 VI 98 słyszano jednego samca na polach uprawnych na południe od Jarnołtówka, a w roku 1999 – 2 ♂♂ koło Podlesia (JR). Gatunek wcześniej z terenu Gór Opawskich nie był podawany (Kollibay 1906; Dyrcz i in. 1991; Kopij 1994).

Dawniej przepiórkę regularnie obserwowano w Sudetach powyżej 700 m n.p.m., a obecnie w związku ze spadkiem liczebności górna granica uległa obniżeniu (Dyrcz i in. 1991). Lokalnie w Sudetach przepiórka występuje liczniej np. w Górach Bystrzyckich na 6 stanowiskach odnotowano 16 samców (Mikusek 1996a), ale w polskiej części Karkonoszy jej nie stwierdzono (Flousek i Gramsz 1999).

+Derkacz *Crex crex*. Pojedyncze odzywające się samce słyszano w trzech miejscach: 17 V 95 w smudze łąk nad potokiem na południe od Skowronkowa (380 m n.p.m.), 29 VI 95 w uprawie leśnej w Masywie Olszaka (420 m n.p.m.), oraz 17 V i 7 VII 96 w uprawie rzepaku na terenie poligonu pod Lipami (300 m n.p.m.). Kopij (1994) spotkał go dwukrotnie: w czerwcu 1987 nad Złotym Potokiem w Pokrzywnej i 10 V 91 koło Lip.

Stanowiska derkacza rzadko przekraczają na Śląsku poziomicę 300 m, a najwyższe znane obecnie stanowisko znajduje się w Górach Bystrzyckich na wysokości 700 m n.p.m. (Dyrcz i in. 1991; Mikusek 1996a). W czeskiej części Karkonoszy dochodzi jednak nawet do wysokości 1250 m n.p.m. (Flousek i Gramsz 1999).

***Sieweczka rzeczna** *Charadrius dubius*. W latach 1995-96 lęgowe pary stwierdzono na terenie kamieniołomu nad Jarnołtówkiem (380 m n.p.m.) i na dnie spuszczonego stawu w Trzebinie. Ponadto 17 V 96 obserwowano jednego ptaka w kamieniołomie pod Chocimiem (300 m n.p.m.). W roku 1998 jedną parę lęgową stwierdzono także na terenie polderu za tamą na Złotym Potoku w Jarnołtówku (JZ) oraz na Białej na wysokości oczyszczalni ścieków (ZB). Stanowisko pod Jarnołtówkiem, które było już poda-

Ryc. 3. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych przepiórki i derkacza w Górach Opawskich

Fig. 3. Distribution of breeding sites of the Quail and Corncrake in the Opawskie Mountains

wane przez Stawarczyka i Tomiałojcia (1987), jest obecnie najwyżej położonym stanowiskiem tego gatunku na Śląsku (Dyrcz i in. 1991).

***Czajka** *Vanellus vanellus*. Stwierdzona w dwóch miejscach: jedna para na polach pod Trzebiną i dwie pary na łąkach pod Siemkowem.

?**Słonka** *Scolopax rusticola*. Jedynej obserwacji dokonano 17 V 96 na lekko podmokłej łące na południe od Lip, skąd wypłoszono ptaka, który wleciał do kompleksu leśnego koło Dębowca. Pomimo wielu wieczornych i nocnych kontroli w lasach, gatunku tego więcej nie odnotowano. Również Kopij (1994) spotykał ją bardzo rzadko (dwa stanowiska), a według myśliwych słonkę obserwuje się tu nielicznie i jedynie w okresie przelotów.

W innych pasmach Sudetów również zalicza się do gatunków bardzo rzadko spotykanych. W Górach Bystrzyckich na przykład spotkano ją tylko dwukrotnie (Mikusek 1996a).

***Siniak** *Columba oenas*. 5 VII 95 w Lesie Parkowym koło Głuchołaz słyszano jednego ptaka w 130 letniej buczynie (oddz. 235; 390 m n.p.m.). Później wypłoszono w tym samym miejscu ptaka z dziupli. W latach 1998-99 jedną parę lęgową wykryto także w buczynie na południe od szosy Pokrzywna – Nowa Wieś (JR). Kopij (1994) podaje go tylko z dwóch miejsc: oddz. 214 l-wa Pokrzywna i ze Srebrnej Kopy. Na obu tych stanowiskach pomimo kontroli nastawionych na ten gatunek, ptaków już nie stwierdzono.

W innych pasmach górskich Sudetów występuje liczniej, np. w Karkonoszach wykryto ok. 50 ♂♂, występujących głównie w starszych buczynach. Dochodzi tam do wysokości 900 m n.p.m. (Gramsz i Flousek 1998).

***Grzywacz** *Columba palumbus*. Średnio liczny gatunek lęgowy. W lasach występował zarówno w borach mieszanych, monokulturach świerkowych, jak i w dąbrowach. Najwyżej stwierdzono gruchające ptaki na wysokości 680 m n.p.m.

***Turkawka** *Streptopelia turtur*. Średnio liczny gatunek lęgowy. Dochodzi do wysokości 620 m n.p.m. Wykazana także w zadrzewieniach pod Moszczanką i Jarnołtówkiem.

***Kukułka** *Cuculus canorus*. Nieliczny gatunek lęgowy. Na podstawie wielokrotnych stwierdzeń nawołujących ptaków wyznaczono 17 terytoriów, w tym cztery w kompleksie leśnym wokół Dębowca i po trzy w lasach na południe i północ od Pokrzywnej. Jej liczebność z pewnością wzrosła, gdyż Kopij (1994) zlokalizował na terenie całego Parku tylko 6 rewirów.

+Płomykówka *Tyto alba*. W marcu i maju znaleziono świeże wypluwki tego gatunku na wieży zamku w Łące Prudnickiej. Nie stwierdzono jej w kościele w Podlesiu i Jarnołtówku skąd podawał ją Kopij (1994). W latach 70. miała także gniazdować w kościele w Głuchołazach (Kopij 1990).

+Puchacz *Bubo bubo*. 23 III 95 słyszano odzywającego się ptaka, a 29 VI obserwowano polującego ptaka w młodniku. Obydwu obserwacji dokonano w tym samym oddziale, w 105-letnim borze świerkowym, na wysokości 850 m n.p.m. Jesienią 1995 roku znaleziono martwą samicę niedaleko miejsca wcześniejszych obserwacji. W marcu 1996 pomimo zastosowania stymulacji magnetofonowej nie udało się potwierdzić występowania tego gatunku. Pomimo tego jesienią pod linią wysokiego napięcia ponownie znaleziono martwego osobnika 9 km od wykrytego w poprzednim roku rewiru (Hebda 1997). Warto zwrócić uwagę na możliwość przenikania puchaczy z Republiki Czeskiej, w której jego populacja wykazuje tendencję wzrostową (Štastny i in. 1987).

+Pójdźka *Athene noctua*. Trzykrotnie w roku 1995 jednego nawołującego samca słyszano w Pokrzywnej. Stanowisko to położone na wysokości 380 m n.p.m. jest jednym z najwyższych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). Kopij (1994) stwierdził ją także koło Lip.

Dawniej pójdźka miała być liczniejsza na pogórzu niż na nizinach. Obecnie jest ona bardzo rzadko wykazywania z pasm górskich (np. Ćwikowski 1996; Mikusek 1996a, 1996b).

***Puszczyk** *Strix aluco*. Wykryto 16 par, które występowały głównie wzdłuż Bystrego Potoku, w rejonie Srebrnej Kopy (580 m n.p.m.), Szyndzielowej Kopy, w lasach wokół Dębowca i w zachodniej części lasu koło Trzebini. Stwierdzono go także w Pokrzywnej, w parku w Łące Prudnickiej i na Klasztornej Górze. W lasach zasiedlał przede wszystkim buczyny, dąbrowy i lasy mieszane. Minimalny wiek drzewostanu, w którym stwierdzono puszczyka wynosił 75 lat (bór świerkowy).

W innych pasmach górskich również należy do najliczniejszych sów, przy czym zwraca się uwagę na unikanie przez puszczyka monokultur świerkowych, a preferowanie starych drzewostanów liściastych (Ćwikowski 1996; Mikusek 1996a, 1996b).

+Sowa uszata *Asio otus*. Jedną parę wykryto w borze sosnowym w lesie na północ od Pokrzywnej, a nawołujące samce słyszano w dwóch miejscach w kompleksie wokół Dębowca (320 m n.p.m.).

W innych pasmach górskich jest także rzadka, gdyż unika zwartych kompleksów leśnych i obszarów górskich (Ćwikowski 1996).

+Zimorodek *Alcedo atthis*. Prawdopodobnie lęgowy w środkowym biegu Bystrego Potoku (410 m n.p.m.), gdzie dwukrotnie obserwowano pojedynczego ptaka (10 VI i 9 VII 95). W tym miejscu obserwowany był także w sezonie lęgowym przez pracowników Zarządu Parku. Jednego ptaka obserwowano ponadto 25 V 95 za tamą na Złotym Potoku (370 m n.p.m.). Jeśli przyjąć, że stwierdzenia te dotyczą ptaków lęgowych, to są to obecnie najwyżej położone stanowiska zimorodka na Śląsku (Dyrcz i in. 1991).

Ponadto w czerwcu 1999 widziano jednego osobnika na Białej pod Głuchołazami, blisko granicy państwowej (JZ).

?**Dudek** *Upupa epops*. W maju 1999 jednego osobnika obserwowano trzykrotnie w między Moszczanką a Nową Wsią (JR).

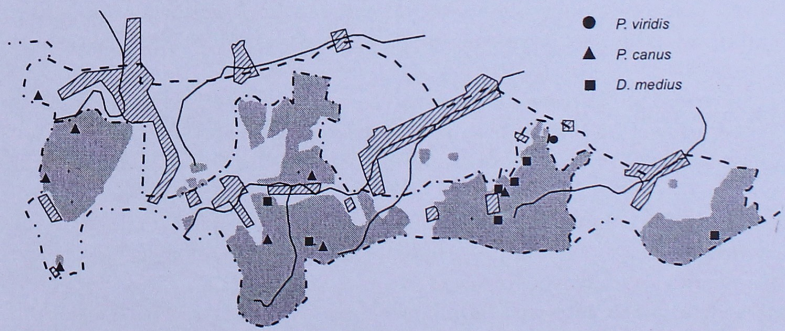
+Krętogłów *Jynx torquilla*. Jednego terytorialnego ptaka wykryto w roku 1996 w zadrzewieniu na terenie poligonu pod Lipami (300 m n.p.m.).

W Górach Bystrzyckich także występuje nielicznie, zasiedlając dolną granicę lasu i niżej położone doliny rzeczne (Mikusek 1996a).

***Dzięcioł zielonosiwy** *Picus canus*. Nieliczny gatunek lęgowy. Na podstawie nawołujących ptaków i znalezionej zajętej dziupli liczebność w latach 1995-96 oceniono na 6 par (ryc. 4). Jednego ptaka słyszano także pod Gęstwiną. Nowe stanowisko wykryto w roku 1999 w lasku pod Kolonią Jagiellońską (JZ). Najwyższe stanowisko położone było na wysokości 480 m n.p.m. Dwa stanowiska znajdowały się w borze świerkowym i w dąbrowie, a jedno w buczynie. Stanowisko spod Pokrzywnej znane było już w XIX wieku (Kollibay 1906). Ponieważ Kopij (1994) stwierdził go tylko koło Pokrzywnej, prawdopodobnie jego liczebność na terenie Parku wzrasta.

+Dzięcioł zielony *Picus viridis*. Prawdopodobnie lęgowy w szpalerze topoli na terenie poligonu pod Lipami (320 m. n.p.m.), gdzie dwukrotnie: 17 V i 6 VII 96 słyszano odzywające się ptaki. Prawdopodobnie gniazduje także w parku w Głuchołazach, skąd podawał go Kopij (1994).

***Dzięcioł czarny** *Dryocopus martius*. Nieliczny gatunek lęgowy. Stwierdzono12 zajętych terytoriów, w tym siedem w lesie na S od Pokrzywnej, trzy w kompleksie wokół Dębowca i dwie w Lesie Parkowym. Najwyższe

Ryc. 4. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych dzięcioła zielonosiwego, dzięcioła zielonego i średniego w Górach Opawskich

Fig. 4. Distribution of breeding sites of the Grey-headed, Green and Middle Spotted Woodpeckers in the Opawskie Mountains

stanowisko położone było na wysokości 560 m. n.p.m. Występował głównie w starych drzewostanach świerkowych, dąbrowach i buczynach. Nie stwierdzono preferowania przez ten gatunek buczyn, na co zwracał uwagę Mikusek (1996a). Zagęszczenie par lęgowych w przeliczeniu na 10 km^2 wynosiło 3,5 pary i było nieznacznie wyższe niż stwierdzone w Górach Bystrzyckich – 2-3 pary/10km^2 (Mikusek 1996a). Prawdopodobnie liczebność jego w Górach Opawskich pozostaje na stałym poziomie, gdyż Kopij (1994) wymienia po kilka par z każdego kompleksu leśnego.

*__Dzięcioł średni__ *Dendrocopos medius*. Nieliczny gatunek lęgowy. 4-5 par stwierdzono w lasach koło Dębowca, 2 pary w lesie na południe od Pokrzywnej i 1-2 pary w lesie koło Trzebini (ryc. 4). Pięć spośród siedmiu stanowisk wykryto w dąbrowach (w wieku 35-95 lat), a po jednym stanowisku w litym drzewostanie brzozowym i buczynie. Najwyżej położone stanowiska lęgowe znajdowały się na wysokości 450 i 540 m n.p.m. i są obecnie najwyższymi stanowiskami tego gatunku na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). Kopij (1994) podawał z tego terenu 4 pary lęgowe: 3 w lesie pod Dębowcem i 1 koło kąpieliska nad Złotym Potokiem. W innych pasmach górskich Sudetów również należy do rzadkości, np. w Górach Bystrzyckich obserwowano go tylko trzykrotnie (Mikusek 1996a).

*__Dzięciołek__ *Dendrocopos minor*. Nieliczny gatunek lęgowy. Stwierdzono ogółem 9-12 par lęgowych, z czego po 3-4 pary występowały w lasach na południe od Pokrzywnej i wokół Dębowca. W pozostałych kompleksach leśnych stwierdzono po 1-2 pary. Prawdopodobnie lęgową parę stwierdzono także w szpalerze drzew owocowych wzdłuż drogi Prudnik-Chocim. Pięć wykrytych stanowisk znajdowało się w dąbrowach, a po jednym w litym drzewostanie brzozowym, buczynie i na skraju boru mieszanego. Stanowiska położone na wysokości 460 m w lesie koło Pokrzywnej i na 490 m n.p.m. w Lesie Parkowym należą do najwyższych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991).

+__Lerka__ *Lullula arborea*. Śpiewające samce stwierdzono kilkakrotnie w porze lęgowej na skraju lasu w Masywie Olszaka (430 m n.p.m.) i koło Dębowca (380 m n.p.m.). Gatunek wcześniej z Gór Opawskich nie podawany.

W innych pasmach górskich Sudetów także była bardzo rzadko wykazywana (Dyrcz 1973; Mikusek 1996a). W Karpatach Tomiałojć (1990) określa ją jako sporadycznie lęgową.

+__Świergotek łąkowy__ *Anthus pratensis*. W latach 1995-99 w sezonie lęgowym nie stwierdzony. Kopij (1994) podaje pojedyncze śpiewające samce z okolic Chocimia i Trzebini.

*__Pliszka żółta__ *Motacilla flava*. Stwierdzono tylko jedną parę lęgową w pobliżu tamy na Złotym Potoku w Jarnołtówku (360 m n.p.m.).

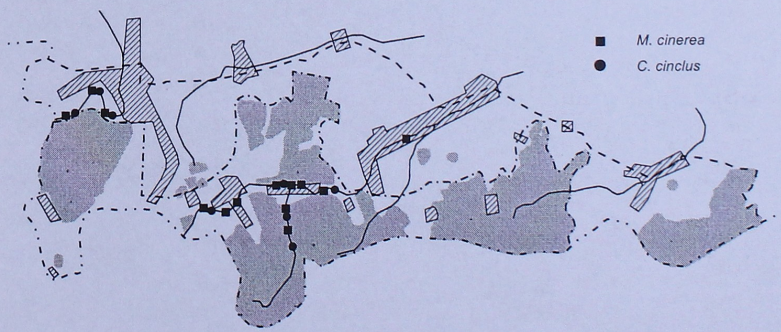
***Pliszka górska** *Motacilla cinerea*. W sumie stwierdzono 12-13 par lęgowych (łącznie 20,7 km cieków wodnych), w tym: na Złotym Potoku – 7-8 par, Białej Głuchołaskiej – 3, a na Bystrym Potoku – dwie pary (ryc. 5). Zagęszczenie wyniosło 0,6 pary/1 km strumieni i jest nieco niższe niż w innych częściach Sudetów (Dyrcz i in. 1991; Mikusek 1996a). Kopij (1994) wymienia z tego obszaru 3-5 par czyli blisko trzykrotnie mniej, co niekoniecznie świadczy o wzroście liczebności populacji, gdyż takie wahania u pliszki górskiej są znane np. z Tatr (Cichocki i Mielczarek 1993).

***Pluszcz** *Cinclus cinclus*. Łączną liczebność oceniono na osiem par (znaleziono pięć gniazd). Po trzy pary stwierdzono na Złotym Potoku i Białej Głuchołaskiej (w tym dwie na terenie Głuchołaz – ZB), a dwie pary na Bystrym Potoku (ryc. 5). Kopij (1994) wykrył cztery pary, w tym jedną na Granicznym Potoku w Gęstwinie, gdzie jej już nie obserwowano.

***Słowik rdzawy** *Luscinia megarhynchos*. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy, wystąpił tylko w jednym polu (290 m n.p.m.). Śpiewające ptaki stwierdzono także na skraju zabudowań Łąki Prudnickiej i Trzebini. Górna granica występowania tego gatunku na Śląsku obniża się i wynosi obecnie 350-400 m n.p.m. (Dyrcz i in. 1991).

***Pleszka** *Phoenicurus phoenicurus*. Nieliczny gatunek lęgowy (ryc. 6). Jej liczebność w lasach oceniono na 10 par, a pojedyncze śpiewające samce odnotowano także koło leśniczówki w Pokrzywnej, w Jarnołtówku, Moszczance i w starym parku w Trzebini.

Kopij (1994) wymienia z całego obszaru Parku cztery pary.

Ryc. 5. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych pliszki górskiej i pluszcza w Górach Opawskich

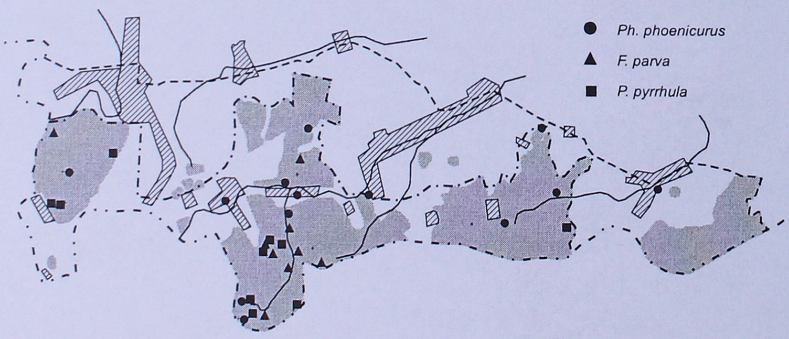
Fig. 5. Distribution of breeding sites of the Gray Wagtail and Dipper in the Opawskie Mountains

***Pokląskwa** *Saxicola rubetra*. Ogółem na obszarze 5500 ha użytków rolnych stwierdzono 21-24 par lęgowych. Większość par gnieździła się pod Starowicami, na polach uprawnych na północ od Jarnołtówka i na terenie poligonu pod Lipami. Liczebność tego gatunku jest z pewnością nieco wyższa, co wiąże się z mniej dokładnym stopniem spenetrowania agrocenoz.

***Kląskawka** *Saxicola torquata*. Lęgowe pary bądź terytorialne samce stwierdzono w ośmiu miejscach: na poligonie pod Lipami, koło strażnicy w Trzebini, w uprawie leśnej na północ od Nowej Wsi, na zachód od Starowic (370 m n.p.m.), w Jarnołtówku, na polanie w lesie na N od Pokrzywnej, między Moszczanką a Łąką Prudnicką oraz na skraju Trzebiny. Według Kopija (1994) gniazdowało siedem par, głównie na obrzeżach otuliny. Zasiedlanie podnóża Gór Opawskich rozpoczęło się w drugiej połowie lat 1980. (Dyrcz i in. 1991).

***Paszkot** *Turdus viscivorus*. Średnio liczny gatunek lęgowy. Na podstawie stwierdzeń śpiewających samców, w tym w wielu przypadkach wielokrotnych, liczebność oceniono na 32-35 par. Liczebność w poszczególnych kompleksach leśnych przedstawiała się następująco: Las Parkowy – 12 terytoriów, las na N od Pokrzywnej – 2-3, na S od Pokrzywnej – 11-14, wokół Dębowca – 4, koło Trzebiny – 2 pary. Większość par występowała w borach świerkowych, do wysokości 720 m n.p.m. Nie stwierdzono paszkota w żadnym zadrzewieniu wśród łąk oraz w sadach, do których wykazywał preferencję w Górach Bystrzyckich (Mikusek 1996a).

+Świerszczak *Locustella naevia*. Stwierdzono 8 terytorialnych samców, w tym trzy na poligonie pod Lipami oraz pojedyncze pod Starowicami (380

Ryc. 6. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych pleszki, muchołówki małej i gila w Górach Opawskich

Fig. 6. Distribution of breeding sites of the Redstart, Red-breasted Flycatcher and Bullfinch in the Opawskie Mountains.

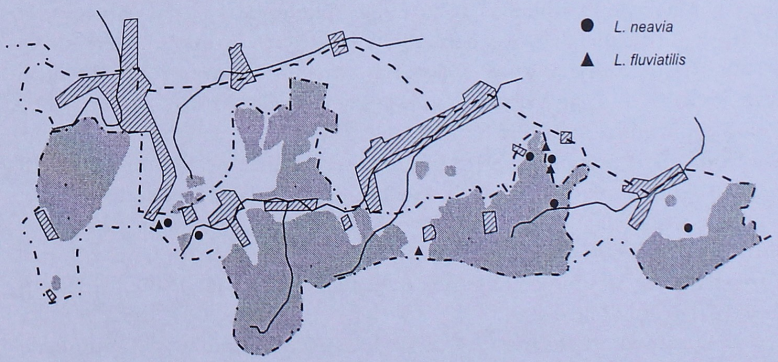
m n.p.m.), w oddz. 145 koło Dębowca, na polach pod Trzebiną, koło kamieniołomu pod Chocimem i koło tamy na Złotym w Jarnołtówku (ryc. 7). W latach 80. stwierdzony na szczycie Biskupiej Kopy, gdzie istniało najwyżej położone stanowisko na Śląsku (Stawarczyk i Tomiałojć 1987). Kopij (1994) wymienia go z dwóch miejsc: znad Granicznego Potoku i z masywu Biskupiej Kopy (650 m n.p.m.).

+Strumieniówka *Locustella fluviatilis*. Stwierdzono 7 terytorialnych samców (ryc. 7), w tym cztery nad potokiem między Konradowem a Starowicami (380 m n.p.m.), dwa w zakrzewieniach na poligonie pod Lipami i jeden w zadrzewieniu olszynowym pod Nową Wsią. Wykryte stanowiska były położone na wysokości 330-380 m n.p.m. i należą do najwyższych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). Kopij (1994) spotkał ten gatunek dwukrotnie: koło Lip i nad Złotym Potokiem koło Pokrzywnej.

***Jarzębatka** *Sylvia nisoria*. W roku 1998 obserwowano parę wlatującą stale z pokarmem do kępy krzewów przy torach kolejowych między Głuchołazami a Moszczanką (JZ). Gatunek współcześnie z rejonu Gór Opawskich nie był podawany (Dyrcz i in. 1991; Kopij 1994).

Wójcik *Phylloscopus trochiloides*. Śpiewającego samca wykryto 25 V 95 roku nad Bystrym Potokiem (KF 4468/96). Na Śląsku był stwierdzony dotychczas 11 razy (Dyrcz i in. 1991; Komisja Faunistyczna 1996).

***Zniczek** *Regulus ignicapillus*. Średnio liczny gatunek lęgowy. Stwierdzony wyłącznie w lasach, do najwyższych wysokości. Gatunek silnie związany z lasami iglastymi, wykazujący bardzo dużą wrażliwość na degradację zdrowotną lasów świerkowych (Gramsz 1993).

Ryc. 7. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych świerszczaka i strumieniówki w Górach Opawskich

Fig. 7. Distribution of breeding sites of the Grasshopper and River Warbler in the Opawskie Mountains

*__Muchołówka szara__ *Muscicapa striata*. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy. W lasach wykryto jedynie trzy pary: na szczycie Biskupiej Kopy (880 m n.p.m.), w lesie na S od Pokrzywnej i koło Dębowca. Prócz tego pary lęgowe i śpiewające ptaki stwierdzano w obrębie wsi Łąka Prudnicka, Moszczanka, Dębowiec i Jarnołtówek oraz na skraju zadrzewienia pod Moszczanką. Stanowisko spod Biskupiej Kopy jest obecnie najwyżej położonym na Śląsku (Dyrcz i in. 1991).

*__Muchołówka mała__ *Ficedula parva*. Nieliczny gatunek lęgowy. Na podstawie stwierdzeń terytorialnych samców i obserwacji par liczebność w latach 1995-96 oceniono na 5-6 par (ryc. 6), w tym cztery pary w lesie na S od Pokrzywnej (oddz. 193f, 206p, 207g – 560 m n.p.m., 208a). Jedną parę stwierdzono w lesie na N od Pokrzywnej (oddz. 180i), a także prawdopodobnie jedna para gnieździła się w Lesie Parkowym w Głuchołazach (oddz. 234). Trzy stanowiska znajdowały się w buczynach, dwa w starych borach świerkowych i jedno w różnogatunkowym drzewostanie liściastym. 18 VI 97 na 4,5 km trasie wzdłuż Bystrego obejmującej buczyny i stare drzewostany świerkowe stwierdzono cztery śpiewające samce (w tym jednego na wysokości 680 m n.p.m.). Gatunek nowy dla fauny Gór Opawskich.

*__Muchołówka białoszyja__ *Ficedula albicollis*. Średnio liczny gatunek lęgowy. Na podstawie stwierdzeń terytorialnych samców, zajętych dziupli i obserwacji par liczebność oceniono na 45 par. Najliczniej występowała w lesie koło Dębowca – 27 par (rozmieszczonych równomiernie na całym obszarze kompleksu) oraz w lesie na S od Pokrzywnej – 13 par (głównie wzdłuż Bystrego Potoku, w rejonie Zamkowej Góry i Srebrnej Kopy). Ponadto trzy pary stwierdzono w Lesie Parkowym w Głuchołazach (ZB) i dwie pary w Masywie Olszaka. W roku 1997 kilka śpiewających samców słyszano w parku zdrojowym w centrum Głuchołaz (A. Kuńka). Cztery stanowiska były położone powyżej 500 m n.p.m., a najwyższe znajdujące się na wysokości 640 m, jest obecnie najwyższym na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). Połowa par gniazdowała w borach świerkowych (o różnym stopniu zwarcia i udziale drzew liściastych), a po kilka w dąbrowach, buczynach i litych drzewostanach grabowych. Według Kopija (1994) jej liczebność mieściła się w przedziale 21-50 par lęgowych. Muchołówka białoszyja rozpoczęła wyraźną ekspansję terytorialną w Polsce w latach 1960., a w Górach Opawskich występuje co najmniej od drugiej połowy lat 1980. (Głowaciński 1974; Tomiałojć 1990).

*__Muchołówka żałobna__ *Ficedula hypoleuca*. Średnio liczny gatunek lęgowy, odnotowany w każdym kompleksie leśnym prócz lasu koło Trzebiny. Najwyższe stanowisko, położone na wysokości 660 m n.p.m. jest jednym z wyżej położonych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). Występowała w borach świerkowych, dąbrowach i buczynach.

***Sikora uboga** *Parus palustris*. Średnio liczny gatunek lęgowy. Najmniej liczna z sikor, co wiąże się z preferencją przez ten gatunek wilgotnych drzewostanów liściastych, nielicznie reprezentowanych na obszarze Parku. Najwyższe stanowisko było położone na wysokości 500 m n.p.m. Prócz kompleksów leśnych obserwowano ją także w parku w Trzebini, w Dębowcu, koło kąpieliska w Pokrzywnej oraz zdecydowanie liczniej wzdłuż Złotego Potoku.

***Czarnogłówka** *Parus montanus*. Liczny gatunek lęgowy. Najwyższe stwierdzenia śpiewających samców pochodzą ze szczytu Biskupiej Kopy (820 m n.p.m.). Przekraczanie przez ten gatunek poziomicy 800 metrów jest zjawiskiem rzadkim na Śląsku (Dyrcz 1973; Dyrcz i in. 1991). Czarnogłówka występuje w górach niezbyt licznie, choć częściej od gatunku poprzedniego (Bocheński 1960; Mikusek 1996a; Stój 1992).

+Pełzacz ogrodowy *Certhia brachydactyla*. Nieliczny gatunek lęgowy. W lesie koło Trzebiny stwierdzono go w czterech, a w lesie koło Dębowca w trzech miejscach. Pojedyncze śpiewające samce stwierdzono również w buczynach w Masywie Olszaka (410 m n.p.m.) i koło Podlesia (430 m n.p.m.). Ponadto odnotowano go nad kąpieliskiem w Pokrzywnej, w parku w Trzebini i na wzgórzu klasztornym koło Lip. Stanowiska z Masywu Olszaka i z Lasu Parkowego są obecnie jednymi z najwyższych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991; Mikusek 1996a).

***Wilga** *Oriolus oriolus*. Nieliczny gatunek lęgowy. Najwięcej par (7) stwierdzono w lesie na południe od Pokrzywnej. W pozostałych kompleksach leśnych występowały po 1-3 pary. Najwyżej śpiewające ptaki odnotowano na wysokości 460 m n.p.m. Ponadto łącznie około 10 samców odnotowano w zadrzewieniach pod Skowronkowem, Charbielinem, Jarnołtówkiem, koło Trzebiny, Chocimia, Lip, Nowej Wsi i Moszczanki. Kopij (1994) stwierdził 7-9 par, jedynie w północnej części otuliny Parku.

***Gąsiorek** *Lanius collurio*. Ogółem wykazano 33-37 par lęgowych. Zagęszczenie w przeliczeniu na powierzchnię użytków rolnych (28-32 pary) wyniosło 0,05 pary/10ha. Większe skupiska par znajdowały się na poligonie pod Lipami (4 pary), wzdłuż drogi Prudnik-Dębowiec (5 par), na północ od Nowe Wsi (4 pary) i w trójkącie Jarnołtówek-Głuchołazy-Charbielin (3-4 pary). 7 par gniazdowało na skraju lasów, na haliznach i szkółkach leśnych wewnątrz kompleksów leśnych. Wszystkie pary występowały poniżej poziomicy 400 metrów.

+Srokosz *Lanius excubitor*. 29 III 96 parę ptaków obserwowano na terenie poligonu pod Lipami (320 m n.p.m.). Kopij (1994) podaje jedną parę z pól uprawnych w trójkącie Charbielin – Jarnołtówek – Głuchołazy.

***Orzechówka** *Nucifraga caryocatactes*. W latach szczegółowych badań (1995-96) nie wykryta, choć słyszano ją jesienią w roku 1996 i 1997.

W czerwcu 1999 parę ptaków obserwowano koło schroniska na Biskupiej, a jednego osobnika w dolinie Bystrego (JR). W latach 1990-1992 gniazdowały 3-4 pary (Kopij 1994). Stanowisko orzechówki w Górach Opawskich jest znane już od XIX wieku (Kollibay 1906).

***Kawka** *Corvus monedula*. W roku 1991 jej liczebność Głuchołazach oceniono 30-33 pary lęgowe, a jedna para gnieździła się w Łące Prudnickiej (Kopij 1994).

***Gawron** *Corvus frugilegus*. Liczebność w jedynej koloni lęgowej przy ulicy M. Curie-Skłodowskiej w Głuchołazach ustalono na około 100 par (Kopij 1994).

***Wrona** *Corvus c.cornix*. Wykazano 7 par lęgowych: Pokrzywna – 1 para, Moszczanka – 2, Jarnołtówek – 1, Skowronków – 1, Głuchołazy Zdrój – 1, Masyw Olszaka – 1 para (380 m n.p.m.). Zagęszczenie (0,1 pary/km^2) jest jednym z najniższych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). W kompleksach leśnych innych pasm górskich także jest bardzo rzadko obserwowana, występując głównie w dolinach rzecznych (Mikusek 1996a).

***Kruk** *Corvus corax*. Nieliczny gatunek lęgowy (ryc. 1). Na obszarze Parku występuje nie więcej niż 9 par lęgowych, w tym 2-3 w lesie wokół Dębowca i dwie w Lesie Parkowym. Prócz tego 29 V 95 jedną rodzinkę obserwowano krążącą nad zadrzewieniem Trupina pod Moszczanką. Najwyższe stanowisko było położone na wysokości 510 m n.p.m. Kruk stał się gatunkiem lęgowym w Górach Opawskich dopiero w końcu lat 80. Na początku lat 90. gniazdowały tylko dwie pary (Kopij 1994). Wzrost populacji kruka jest obserwowany zarówno w górach (Flousek i Gramsz 1999; Mikusek 1996a), jak i w całej Polsce (Tomiałojć 1990), a także po stronie czeskiej (Bělka i in. 1989).

+Czyż *Carduelis spinus*. Nieliczny gatunek lęgowy. Prawdopodobnie lęgową parę stwierdzono w oddz. 230 w Lesie Parkowym w Głuchołazach. Ponadto w okresie 5 V-7 VII ośmiokrotnie spotkano grupy ptaków (2-7 osobników), w tym śpiewające samce w każdym kompleksie leśnym. Kopij (1994) podaje z obszaru Parku 7-9 par lęgowych. Liczebność czyża podlega wahaniom (Dyrcz i in. 1991), w Karkonoszach i Górach Bystrzyckich należy do gatunków dość licznych (Dyrcz 1973; Mikusek 1996a).

?**Krzyżodziób świerkowy** *Loxia curvirostra*. Dokonano następujących obserwacji tego gatunku: 18 III 95 – 2-3 ptaki śpiewające w locie w lesie na S od Pokrzywnej, 17 V 95 – 2-3 ptaki i 15 VI 95 – 4 ptaki w Lesie Parkowym, 27 V 96 – głosy ptaków w lesie koło Dębowca oraz 14 VI 96 – 14 ptaków (w tym kilka w szacie juvenilnej) w lesie koło Trzebiny. Ponadto w grudniu 1997 i styczniu 1998 stwierdzono ten gatunek trzykrotnie na północno-wschodnim stoku Biskupiej Kopy, w tym grupkę 10 osobników, a 13 I jedną niepokojącą się parę (JR). Według Kopija (1994) krzyżodziób miał być lęgowy w monokulturach świerkowych Biskupiej Kopy i a praw-

dopodobnie lęgowy w Lesie Prudnickim. Był on podawany z tego obszaru już w XIX wieku (Kollibay 1906).

?**Dziwonia** *Carpodacus erythrinus*. Jedynej obserwacji dokonano na terenie polderu za tamą na Złotym Potoku w Jarnołtówku, gdzie 29 VI 99 obserwowano śpiewającego dojrzałego samca (JZ). Gatunek nowy dla fauny Gór Opawskich.

*Gil *Pyrrhula pyrrhula*. Nieliczny gatunek lęgowy. W sumie stwierdzono 10-11 par lęgowych (ryc. 6), w tym siedem par wzdłuż Bystrego Potoku oraz w rejonie masywu Srebrnej i Biskupiej Kopy (800 m n.p.m.). Liczebność i rozmieszczenie gila były zbliżone do tych, jakie uzyskał na tym terenie Kopij (1994), ale wcześniejsi autorzy nie wymieniali tego gatunku (Kollibay 1906; Pax 1925; Dyrcz i in. 1991).

+**Ortolan** *Emberiza hortulana*. Wykryto 7 stanowisk śpiewających samców: trzy ptaki na północ od Jarnołtówka (360-380 m n.p.m.), jednego silnie zaniepokojonego samca w uprawie leśnej pod Jarnołtówkiem (470 m n.p.m.), jeden na poligonie pod Lipami, jeden koło kompleksu leśnego wokół Dębowca, dwa śpiewające ptaki na północ od Nowej Wsi oraz dwa na południowym i wschodnim skraju lasu pod Trzebiną. Stanowisko spod Jarnołtówka jest obecnie jednym z najwyższych na Śląsku (Dyrcz i in. 1991).

Według Tomiałojcia (1990) ortolan nie przenika wyżej niż 600 m n.p.m., tak w Sudetach, jak i w Bieszczadach. Obecnie być może następuje obniżenie granicy jego występowania gdyż nie stwierdzono go w Górach Bystrzyckich (Mikusek 1996a), w Magurskim PN (Stój 1992), a na Ziemi Przemyskiej był stwierdzany tylko w części niżowej (Hordowski i Kunysz 1991).

*Potrzos *Emberiza schoeniclus*. Jedną parę stwierdzono nad Złotym Potokiem koło Skowronkowa (Kopij 1994).

+**Potrzeszcz** *Miliaria calandra*. Prawdopodobnie lęgowe pary wykryto na polach uprawnych koło Dębowca (320 m n.p.m.), Trzebiny, Lip (300 m n.p.m.) i Starowic (380 m n.p.m.). W sumie liczebność na tych stanowiskach wynosiła 4-5 par. Dawniej jedna para występowała pod Moszczanką (Kopij 1994). Stanowisko spod Starowic jest najwyżej położonym na Śląsku, co potwierdza doniesienia o unikaniu przez potrzeszcza terenów powyżej poziomicy 400 metrów (Dyrcz i in. 1991; Tomiałojć 1990), choć w czeskiej części Gór Orlickich występuje on do wysokości 560 m n.p.m. (Štastny i in. 1987).

Prócz wymienionych w przeglądzie stwierdzono także dalszych 47 gatunków wchodzących w skład awifauny lęgowej Parku: krzyżówka *Anas platyrhynchos*, bażant *Phasianus colchicus*, gołąb miejski *Columba livia*, sierpówka *Streptopelia decaocto*, jerzyk *Apus apus*, dzięcioł duży *Dendrocopos major*, skowronek *Alauda arvensis*, dymówka *Hirundo rustica*, oknówka *Delichon urbica*, świergotek drzewny *Anthus trivialis*, pliszka siwa *Mo-*

tacilla alba, strzyżyk *Troglodytes troglodytes*, pokrzywnica *Prunella modularis*, rudzik *Erithacus rubecula*, kopciuszek *Phoenicurus ochruros*, kos *Turdus merula*, kwiczoł *T. pilaris*, śpiewak *T. philomelos*, łozówka *Acrocephalus palustris*, zaganiacz *Hippolais icterina*, piegża *Sylvia currruca*, cierniówka *S. communis*, kapturka *S. atricapilla*, gajówka *S. borin*, świstunka leśna *Phylloscopus sibilatrix*, pierwiosnek *Ph. collybita*, piecuszek *Ph. trochilus*, mysikrólik *Regulus regulus*, raniuszek *Aegithalos caudatus*, czubatka *Parus cristatus*, sosnówka *P. ater*, modraszka *P. caeruleus*, bogatka *P. major*, kowalik *Sitta europaea*, pełzacz leśny *Certhia familiaris*, sójka *Garrulus glandarius*, sroka *Pica pica*, szpak *Sturnus vulgaris*, wróbel *Passer domesticus*, mazurek *P. montanus*, zięba *Fringilla coelebs*, kulczyk *Serinus serinus*, dzwoniec *Carduelis chloris*, szczygieł *C. carduelis*, makolągwa *C. cannabina*, grubodziób *Coccothraustes coccothraustes*, trznadel *Emberiza citrinella*.

DYSKUSJA

Ogółem w latach 1995-99 na terenie badań zanotowano 112 gatunków, w tym 75 uznano za lęgowe, 32 prawdopodobnie lęgowe, a 5 gatunków wykazywało możliwość gnieżdżenia się na tym obszarze. Były to: kobuz, słonka, dudek, dziwonia i krzyżodziób świerkowy. Uwzględniając dane historyczne liczba gatunków ptaków lęgowych na obszarze Gór Opawskich wynosi 114 gatunków (wyłączono perkozka, orlika i krętogłowa, lęgowe na obszarze Parku, lecz poza geograficznym obszarem Gór Opawskich). Liczba ta stanowi 48% krajowej awifauny lęgowej i uwzględniając stosunkowo mały obszar Gór Opawskich jest to wynik wysoki w porównaniu z innymi pasmami górskimi Polski.

Na bogactwo gatunkowe Gór Opawskich wpływa połączenie z rozległymi, dobrze zachowanymi kompleksami leśnymi po stronie czeskiej, różnorodność środowisk leśnych oraz występowanie rozległych pól uprawnych i łąk, wzbogacających awifaunę o gatunki krajobrazu otwartego. Liczbę gatunków podnosi także obecność większych cieków wodnych, zalanych kamieniołomów i niewielkich stawów, stwarzających możliwość rozrodu dla nielicznie reprezentowanej tu grupy ptaków wodno-błotnych.

Prześledzenie zmian w awifaunie tego terenu jest bardzo utrudnione, z powodu małej ilości danych historycznych. Dla większości gatunków, które się wycofały z tego terenu bądź go zasiedliły, można podać jedynie dziesięciolecia, w których przypuszczalnie nastąpiła zmiana. Wiadomo, że sierpówka i bocian biały pojawiły się tu dopiero w latach 40. (Brinkmann 1933; Jitschin 1938), a w latach 80. tego wieku pojawiły się: bocian czarny, kląskawka, muchołówka białoszyja, gil i kruk (Dyrcz i in. 1991; Kopij

1994). Po roku 1992 przybyły: perkozek, orlik, przepiórka, puchacz, krętogłów, lerka i muchołówka mała. Po roku 1996 pojawiły się dudek, jarzębatka i dziwonia. Zasiedlenie Gór Opawskich przez przepiórkę i puchacza miało prawdopodobnie związek z odbudową ich populacji, po niekorzystnym dla nich okresie (Jakubiec i Profus 1995). Niektóre z tych gatunków (np. lerka, jarzębatka) mogły również występować tu wcześniej, lecz w wyniku słabej penetracji terenu zostać nie wykryte. W toku ostatnich badań nie potwierdzono występowania jarząbka, którego ostatnie cztery pary występowały tu w roku 1947 (Marchlewski 1948).

Na uwagę zasługuje fakt, że teren ten zasiedlają zarówno gatunki na Śląsku charakterystyczne dla obszarów górskich (gil, pluszcz, pliszka górska, czyż, krzyżodziób świerkowy), jak i gatunki niżowe (np. perkozek, sieweczka rzeczna, dzięcioł średni, świerszczak, strumieniówka, pełzacz ogrodowy, ortolan i potrzeszcz). Niektóre gatunki osiągają w Górach Opawskich wyższe liczebności niż w innych pasmach górskich Sudetów. Są to: dzięcioł średni, dzięciołek, myszołów, bocian biały, kląskawka i ortolan.

ZNACZENIE GÓR OPAWSKICH DLA PTAKÓW

Wiele gatunków stwierdzonych na obszarze Parku Krajobrazowego jest zagrożonych w skali Śląska, Polski, Europy, a nawet świata. Do gatunków zagrożonych w skali globalnej zalicza się jeden gatunek – derkacz (kategoria 1, Tucker i Heath 1994). Gatunkami aktualnie zagrożonymi w skali europejskiej (kategoria 2 i 3), występującymi na obszarze Parku są: bocian czarny, bocian biały, orlik, pustułka, kuropatwa, przepiórka, turkawka, płomykówka, puchacz, pójdźka, zimorodek, krętogłów, dzięcioł zielonosiwy, dzięcioł zielony, lerka, skowronek, dymówka, pleszka, kląskawka, muchołówka szara, gąsiorek, srokosz i ortolan. 37 gatunków jest natomiast zaliczanych do kategorii potencjalnie zagrożone w skali europejskiej (kategoria 4, Tucker i Heath 1994). Dwa gatunki – orlik i puchacz, znajdują się w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt (Głowaciński 2001). Spośród gatunków zagrożonych w skali Śląska (Dyrcz i in. 1991) stwierdzono 6 gatunków. Są to: kobuz, przepiórka, derkacz, dudek, srokosz i pluszcz.

Spośród stwierdzonych 108 gatunków lęgowych, 6 posiada w Górach Opawskich najwyżej położone stanowiska na Śląsku. Są to: sieweczka rzeczna, zimorodek, dzięcioł średni, muchołówka szara, muchołówka białoszyja i potrzeszcz. W przypadku zimorodka i potrzeszcza gniazdowanie jest jednak tylko prawdopodobne. 10 dalszych gatunków ma w Górach Opawskich jedne z najwyżej położonych stanowisk na Śląsku.

Podziękowania

Autor składa serdeczne podziękowania Tomaszowi Blaikowi za udział w pracach terenowych, Dyrektorowi Zarządu Opolskich Parków Krajobrazowych Panu Bogusławowi Gębali za wszelką pomoc udzieloną podczas pobytu na terenie Parku, prof. Ludwikowi Tomiałojciowi za cenne wskazówki metodyczne, dr Andrzejowi Czapulakowi za krytyczne, kilkakrotne przeglądnięcie maszynopisu i cenne uwagi.

LITERATURA

Bauer H., Heine G. 1992. Die Entwicklung der Brutvogelbestände am Bodensee: Vergleich halbquantitativer Rasterkartierungen 1980/81 und 1990/91. J. Orn. 133: 1-22.

Bednorz J. 1974. Bocian czarny, *Ciconia nigra* w Polsce. Ochr. Przyr. 39: 201-243.

Belka T., Volf Z., Vrana J. 1989. Postup sireni krkavce velkého *Corvus corax* v severovychodnich Cechach do roku 1985. Zpravy Moravsk. Ornit. Sdruzeni. 47: 19-27.

Bezzel E., Utschick M. 1979. Die Rasterkartierung von Sommervogelbeständen - Bedeutung und Grenzen. J. Orn. 120: 431-440.

Bocheński 1960. Ptaki Pienin. Acta Zool. Cracov. 5, 10: 349-445.

Brinkmann M. 1933. Die Storchbesetzung in den Ortschaften Oberschlesiens. Oberschlesier 15: 225-232.

Cichocki W., Mielczarek P. 1993. Rozmieszczenie i liczebność pluszcza *Cinclus cinclus* i pliszki górskiej *Motacilla cinerea* w Tatrzańskim Parku Narodowym. Chrońmy Przyr. Ojcz. 49: 54-60.

Ćwikowski C. 1996. Sowy *Strigiformes* Bieszczadów Zachodnich i Gór Sanocko-Turczańskich. Chrońmy Przyr. Ojcz. 52, 6: 41-57.

Dubel K. (red.) 1993. Monografia Parku Krajobrazowego "Góry Opawskie". Studia i Monografie. Nr 209. Opole.

Dyrcz A. 1973. Ptaki polskiej części Karkonoszy. Ochr. Przyr. 38: 213-284.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław.

Flousek J., Gramsz B. 1999. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy (1991-1994). Vrchlabi.

Głowaciński Z. 1969. Materiały do znajomości awifauny Bieszczadów Zachodnich. Acta Zool. Cracov. 14, 13: 327-350.

Głowaciński Z. 1974. Ekspansja muchołówki białoszyjej *Ficedula albicollis* w Europie środkowej. Prz. Zool. 18: 471-484.

Głowaciński Z. 2001. Polska Czerwona Księga Zwierząt. Warszawa.

Gramsz B. 1993. Badania ilościowe ptaków w zdegradowanych lasach świerkowych Sudetów Zachodnich. Not. Orn. 34: 319-331.

Gramsz B., Flousek J. 1998. Rozmieszczenie i liczebność ptaków lęgowych w Karkonoszoach – Atlas ptaków Karkonoszy 1991-1994. W: Geoekologiczne problemy Karkonoszy. Materiały z sesji naukowej w Przesiece 15-18 X 1997, Tom 2: 21-32.

Hebda G. 1997. Stanowisko puchacza *Bubo bubo* na Opolszczyźnie. Chrońmy Przyr. Ojcz. 53, 2: 103-105.

Hordowski J., Kunysz P. 1991. Ptaki ziemi przemyskiej. Not. Orn. 32: 5-91.

Jakubiec Z., Profus P. 1995. Sytuacja europejskich populacji puchacza *Bubo bubo*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 51, 1: 105-107.
Jitschin C. 1938. Die Vogelwelt im Wildgrund-Strandbadwinkel. Oberschlesier 20: 260-262.
Kollibay P. 1906. Die Vögel der Preussischen Provinz Schlesien. Breslau.
Komisja Faunistyczna 1996. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1995. Not. Orn. 37: 301-317.
Kondracki J. 1994. Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne. Warszawa.
Kopij G. 1990. Rozmieszczenie i liczebność płomykówki *Tyto alba* na południowej Opolszczyźnie. Not. Orn. 31: 43-52.
Kopij G. 1991. Bocian biały *Ciconia ciconia* w byłym powiecie prudnickim. Ptaki Śląska 8: 140-142.
Kopij G. 1994. Awifauna lęgowa Parku Krajobrazowego – Góry Opawskie. Chrońmy Przyr. Ojcz. 50: 26-32.
Kuczyńska I. 1972. Zbiorowiska leśne Gór Opawskich. Acta Univ. Wratis., Prace Bot. 14.
Kuczyńska I. 1973. Stosunki geobotaniczne Opolszczyzny. Zbiorowiska leśne. Acta Univ. Wratis., Prace Bot. 15: 1-92.
Marchlewski J. 1948. Materiały do rozmieszczenia głuszca *Tetrao urogallus*, cietrzewia *Lyrurus tetrix* i jarząbka *Tatrastes bonasia* w Polsce. Mat. Do Fizjogr. Kraju 13: 1-53.
Martynowski Z., Mazurski K. 1988. Sudety. Ziemia Kłodzka i Góry Opawskie. Warszawa.
Mikusek R. 1996a. Ptaki lęgowe Gór Bystrzyckich. Ptaki Śląska 11: 81-114.
Mikusek R. 1996b. Sowy *Strigiformes* Parku Narodowego Gór Stołowych – wstępne wyniki badań. Materiały z Sympozjum Naukowego: Środowisko przyrodnicze Parku Narodowego Gór Stołowych. Kudowa Zdrój. s: 221-227.
Pax F. 1925. Wirbeltierfauna von Schlesien. Berlin.
Romer E. 1949. Regiony klimatyczne Polski. Prace WTN. Seria B, Nr. 20
Šťastný K., Randík A., Hudec K. 1987. Atlas hnízdního rozšíreni ptáku w CSSR 1973/77. Praha.
Stawarczyk T., Tomiałojć L. 1987. Fauna projektowanego parku krajobrazowego Gór Opawskich. Maszynopis opracowania faunistycznego. Wrocław.
Stój M. 1992. Ptaki projektowanego Magurskiego Parku Narodowego w Beskidzie Niskim. Chrońmy Przyr. Ojcz. 48: 12-21.
Stój M. 1996. Ptaki drapieżne i bocian czarny *Ciconia nigra* w Beskidzie Sądeckim. Chrońmy Przyr. Ojcz. 52: 38-44.
Tomiałojć L. 1968. Podstawowe metody badań ilościowych awifauny lęgowej obszarów zadrzewionych i osiedli ludzkich. Not. Orn. 9: 1-20.
Tomiałojć L. 1971. Uwagi o stosowaniu ocen "częstości" i liczebności ptaków. Prz. Zool. 15: 79-91.
Tomiałojć L. 1972. Ptaki Polski. Wykaz gatunków i rozmieszczenie. Warszawa.
Tomiałojć L. 1980. Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczeń ptaków lęgowych. Not. Orn. 21: 33-54.
Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa.
Tucker G.M., Heath M.F. 1994. Birds in Europe: their conservation status. Birdlife International, Cambridge.
Urząd Statystyczny 1995. Ochrona środowiska w województwie opolskim w latach 1990- 1994. Opole.
Walasz K. Mielczarek P., (red.). 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985-1991. Wrocław.
Wink M. 1980. Aussagemöglichkeit der Rasterkartierung für langfristige und großflachige Brutvogel - Bestandsveränderungen: Ergebnisse im Großraum Bonn 1974-1978. J. Orn. 121: 245-256.

Wink M. 1995. Bio-Monitoring mittels Rasterkartierung: Zur Bestandsentwicklung der Brutvogelarten im Rheinland zwischen 1976 und 1991. Charadrius 31: 72-79.

Wyszyński M. 1995. Ochrona strefowa wybranych gatunków ptaków w województwie opolskim. Maszynopis pracy magisterskiej. Inst. Ochr. i Kszt. Środ. Uniw. Opolski. 179ss.

SUMMARY

Research in the Góry Opawskie Landscape Park was conducted in 1995-1996. The paper makes also use of unpublished data collected by other observers till 1999. The observations in the Góry Opawskie Landscape Park covered an area of 10,070 ha (including the buffer zone). Several watercourses cross the Park, namely Biała, Prudnik, Złoty Potok and Bystry Potok. Forests occupy ca 1/3 of the Park along with its buffer zone. The predominating habitat type here is mixed mountain forest (53.7%), followed by mixed coniferous mountain forest (12.3%). The main components of the forest are the Norway Spruce (48.1%) and Common Oak (19.3%), then the Scotch Pine (6.5%), European Beech (6.4%), Birch (5%) and Silver Fir (4.6%). Farmland occupies as much as a half of the Park's surface.

For estimation of the abundance of forest species the grid mapping method was employed. In agreement with the method, all forest complexes were divided into 104 basic plots, covering an average of 30.7 ha. Each plot was surveyed at least three times in the breeding season. Also, the streams were controlled along their whole courses in the search for breeding sites of the Grey Wagtail and Dipper. Jointly, 49 days were spent in the field in 1995-96. At present (1995-1999) the avifauna of the Góry Opawskie Landscape Park comprises 112 breeding species (including 75 certainly breeding, 32 probably breeding and 5 possibly breeding). Taking into account historical data, 114 species have been recorded within the geographical boundaries of the Góry Opawskie mountain range. In the 1990s the following species appeared in this area: Little Grebe, Lesser Spotted Eagle, Quail, Eagle Owl, Wryneck, Hoopoe, Wood Lark, Red-breasted Flycatcher, Barred Warbler and Rosefinch. Occurrence of the Hazel Grouse has not been confirmed. Species rarely found in Poland but observed in this region include the Black Stork, Lesser Spotted Eagle, Corncrake, Stock Pigeon, Barn Owl, Eagle Owl, Little Owl, Dipper, Red-breasted Flycatcher, Nutcracker and Crossbill. The avifauna of the Opawskie Mts. is characterized by occurrence of both species which in Silesia are found mainly in the mountains (5 species) and ones of the lowlands such as the Little Ringed Plover, Middle Spotted Woodpecker, Grasshopper Warbler, River Warbler, Short-toed Treecreeper, Ortolan Bunting and Corn Bunting. Some species attain here higher numbers than in other mountain ranges of the Sudete Mts. These are the Middle Spotted Woodpecker, Lesser Woodpecker, Common Buzzard, White Stork, Stonechat and Ortolan Bunting. The Opawskie Mts. breeding sites of six species – Little Ringed Plover, Kingfisher, Middle Spotted Woodpecker, Spotted Flycatcher, Collared Flycatcher and Corn Bunting – are at the highest altitudes of all their sites situated within Silesia.

Adres autora:
Katedra Biosystematyki
Uniwersytet Opolski
ul. Oleska 22
45-052 Opole

Appendix 1. Frekwencja i liczebność wybranych gatunków ptaków występujących w lasach
F – udział procentowy pól atlasowych, w których stwierdzono gatunek, KL – kategoria liczebności: BNL – bardzo nieliczny, NL – nieliczny, SL – średnio liczny, L – liczny, BL – bardzo liczny.

Appendix 1. Frequency and numbers of chosen bird species occurring in forests
F – percentage of atlas plots where the species was recorded, KL – category of abundance: BNL – very uncommon, NL – uncommon, SL – averagely common, L – common, BL – very common.

Gatunek Species	F	KL	Gatunek Species	F	KL
Columba oenas	1	BNL	*Regulus ignicapillus*	49	SL
Columba palumbus	23	SL	*Muscicapa striata*	2	BNL
Streptopelia turtur	34	SL	*Ficedula parva*	6	NL
Picus canus	6	NL	*Ficedula albicollis*	26	SL
Dryocopus martius	12	NL	*Ficedula hypoleuca*	31	SL
Dendrocopos major	79	L	*Aegithalos caudatus*	4	BNL
Dendrocopos medius	7-9	NL	*Parus palustris*	22	SL
Dendrocopos minor	9-12	NL	*Parus montanus*	66	L
Anthus trivialis	53	L	*Parus cristatus*	40	SL
Troglodytes troglodytes	75	L	*Parus ater*	95	BL
Prunella modularis	50	SL	*Parus caeruleus*	70	L
Erithacus rubecula	90	BL	*Parus major*	97	BL
Phoenicurus phoenicurus	7	NL	*Sitta europaea*	91	BL
Turdus merula	86	BL	*Certhia familiaris*	83	BL
Turdus pilaris	3	BNL	*Certhia brachydactyla*	12	NL
Turdus philomelos	77	L	*Oriolus oriolus*	15	NL
Turdus viscivorus	26	SL	*Garrulus glandarius*	58	L
Hippolais icterina	3	BNL	*Corvus corax*	8	NL
Sylvia curruca	4	BNL	*Sturnus vulgaris*	22	SL
Sylvia communis	16	NL	*Fringilla coelebs*	100	BL
Sylvia atricapilla	86	BL	*Serinus serinus*	22	SL
Sylvia borin	23	SL	*Carduelis chloris*	7	NL
Phyloscopus sibilatrix	70	L	*Carduelis spinus*	7	NL
Phyloscopus collybita	89	BL	*Pyrrhula pyrrhula*	9	NL
Phyloscopus trochilus	49	SL	*C. coccothraustes*	29	SL
Regulus regulus	54	L	*Emberiza citrinella*	58	L